

Психологічний аспект використання поетичного слова в процесі викладання української мови іноземним студентам

В статті розглядається питання доцільності використання віршованих рядків та поетичних творів для активізації мисленнєвої діяльності студентів-іноземців.

психологічний зміст навчання, мотивація, репродукція мовленнєвих зразків, імітація, відстрочене відтворення, інтонаційні конструкції, творча самореалізація

Зміна соціально-економічних відносин у суспільстві вимагає перегляду й переосмислення системи підготовки майбутніх фахівців, які не лише ставлять перед собою життєво важливі цілі, але й досягають значних результатів та задоволення від власної активності. Основна робота з реформування вищої школи має відбуватися на полі окремих спеціальностей, адже входження до Болонського процесу – це шанс на удосконалення освітніх моделей [5, С.119]. Підготовка в українських вузах спеціалістів для зарубіжних держав потребує створення як відповідної матеріальної бази, так і розробки концепції викладання української мови студентам-іноземцям. Сучасна вітчизняна педагогічна думка схиляється до гуманізації процесу освіти, спрямовує всі зусилля на особистість, індивідуальність, а отже, – на активну життєву позицію, зростання моральної відповідальності кожного за кінцевий результат.

Україністика для іноземних студентів – наука досить молода, однак викладачі мови навчання вивчили чималий досвід, накопичений російською мовою як іноземною. З метою створення найбільш сприятливих умов для формування вмінь, навичок і розвитку творчих здібностей студентів розглянемо можливості та доцільність використання поетичного слова у навчальному процесі та позааудиторній роботі.

Психологами школи Л.С Виготського розроблено концепцію, на яку спирається і сучасна методика викладання мови іноземним студентам. Ця концепція орієнтована на психологічний зміст процесу навчання, взаємодію в ньому індивідуально-психологічного і соціально-психологічного чинників [1]. Основні положення концепції:

- навчання полягає у створенні зовнішньої (матеріальної) і/або внутрішньої (психологічної) діяльності;

- навчання орієнтування в предметі, створення мотиву, який стимулює діяльність і керує нею (розробку загальної психологічної теорії діяльності людини здійснено, головним чином, у працях О.М.Леонтьєва) [7];

- послідовний зв'язок етапів діяльності з певною динамікою

свідомості.

Шлях до набуття навичок пролягає або через свідомість – коли увага акцентується на меті – до автоматизації у підсвідомості, або ж просувається наслідуванням. Довівши певну дію, операцію до автоматизму, тобто зробивши її свідомо автоматизованою, ми завжди можемо вивести її у “світле поле свідомості”, чого неможливо досягнути механічним наслідуванням.

Стосовно української мови, як і будь-якої іншої в якості іноземної, це означає:

- забезпечення матеріальної форми дій та операцій, які в подальшому перетворюються у внутрішні, розумові;
- формування дій орієнтування (у психологічному значенні);
- створення мотивів навчальної діяльності;
- напрацювання окремих структурних елементів мовленнєвої діяльності для поступового їх об'єднання в цілісну систему;
- поступовий перехід від свідомого виконання окремих дій до їх повного автоматизму [6, С.50].

Спираючись на зазначене вище, визначимо напрямки застосування віршів та поетичних творів для оптимізації навчання на індивідуально-психологічному рівні та зупинимось на деяких із них.

1 – організація, керівництво і контроль послідовними діями студентів для оптимального забезпечення формування фонетичних навичок і усунення акценту. Пропонуються фонетичні вправи з віршами та піснями, ігрові ситуації у віршованій формі на закріплення певних інтонаційних конструкцій (ІК).

2 – пошук оптимального співвідношення свідомих і пристосованих компонентів іншомовної мовленнєвої діяльності. Цей напрямок пов'язаний із системою презентації матеріалу, тобто процесами свідомого орієнтування в мові, де здійснення операцій прямує від матеріальних до ідеальних. Таким чином, на долю “пристосування” лишається лише те, що має бути засвоєним, але в силу своєї природи не може бути піддане алгоритмізації і пред'явлене у вигляді правил, схем: темп, ритм, паузи, інтонація в її експресивній функції.

3 – системність у презентації матеріалу.

4 – психологічне обґрунтування використання аудіотехнічних засобів навчання. Так, фонограма є ефективним засобом навчання, якщо у слухача сформований механізм аудіювання, тобто розвинена короткочасна (оперативна) пам'ять, прогнозування ймовірності, довготривала пам'ять, механізм еквівалентних замінів, якщо створено відповідні умови сприйняття та ін.

У практиці викладання мови іноземцям вірші залучаються досить широко, особливо у зв'язку з роботою над фонетичним оформленням

мовлення на початковому етапі вивчення мови.

Передбачуваність структурно-ритмічного членування вірша, органічність типів ритмічних структур слова, реалізованих у поетичному тексті, композиційна організація мовних одиниць різних рівнів – фонологічних, лексичних, синтаксичних – все це робить вірш зручним навчальним матеріалом.

Робота ж над інтонацією вірша проводиться аналогічно до прози [13, С.55]. Однак поетичне слово є особливою формою реалізації мови. Особливості його емоційної природи, ритмічної структури на різних рівнях, стилістичної і композиційної організації відбиваються і на інтонаційній реалізації вірша, глибоко відрізняючи її від прози своєю специфічністю.

Як показує практика викладання української мови іноземним студентам, успішне оволодіння вимовою в значній мірі залежить від раціонального підходу до виокремлення стадій формування слухо-вимовних навичок і створення на їх основі відповідної системи вправ. Щоб позбутися акценту в іноземних громадян, під час занять необхідно системно проводити роботу з коригування вимови. Відповідно до концепції формування навичок мовлення на різних стадіях [8, С.15] – презентації, імітації, відстроченому відтворенню, генералізації та комбінуванні – використовуються вправи різного характеру. Короткі віршовані рядки доречні на стадії імітації для засвоєння зразка, який пропонується відтворити згодом, через певний відрізок часу (стадія відстроченого відтворення) без опори на еталон вимови, пов'язавши роботу з графічними образами. Цікавим, з точки зору мотивації, є, на наш погляд, підбір фонетичного текстового матеріалу для узагальнення акустико-артикуляційних уявлень і перенесення напрацьованих слухо-вимовних навичок зі зразків на всі мовні одиниці. Це широке поле для творчої діяльності викладача видається нам особливо плідним, якщо пов'язати фонетичні заняття з лексико-граматичними та розмовними темами.

Теоретичні дані про ритм і темп мови лишаються надбанням наукових видань і майже не знайшли відображення в методиці викладання фонетики іноземцям. І, хоча мелодика є основною інтонаційною характеристикою, саме її реалізація потребує значних зусиль з боку студентів, що викликане як мовними відмінностями стосовно фонетичної природи наголосу слова, так і багатством ритмічної структури слов'янських мов, зумовленої рухливістю наголосу. Робота з поетичними рядками є доцільною на першому етапі – етапі роботи над словом, але не є такою для закріплення навичок вимови ІК на етапі фраза-текст, оскільки в іншомовній аудиторії виникають труднощі з ІК-2 (запитального речення із запитальним словом) та ІК-3 (запитального речення без запитального слова), пов'язані з малою довготою діапазону зміни тону. Тому вважаємо невиправданим

використання віршів під час роботи над інтонаціями запитальних речень в українській мові: анулюється опозиція запитання-розповідь.

До переваг застосування поетичних рядків під час роботи над вимовою слід віднести повільніший темп, порівняно з прозою, його постійність, одиниці поділу художнього тексту (якщо в прозовому творі це синтагма, то в поетичному – рядок). Для виокремлення головного в поетичній мові – у діапазоні слова чи цілого сегмента – слугують характеристики довготи наголошеного складу та слова й уповільнення темпу їх вимови [14, С.75]. Таким чином, робота над темпом поетичної мови, завдяки її уповільненню і стабільності, здійснюється з більшою легкістю.

Проте чи можна обмежитись використанням віршів лише на заняттях з фонетики? Звісно, що в процесі знайомства з художнім твором у студентів-іноземців виникають проблеми з розпізнаванням образних висловлювань, їх мовна компетентність не дає змоги відрізнити художній образ від звичайного словосполучення, часом пам'яті не вдається впоратися з асоціаціями, тому в процесі викладання іншомовної літератури не можна покладатися на довільне вдосконалення навичок сприйняття слова, необхідно систематично, на конкретних прикладах показувати емоційне забарвлення, естетичне навантаження поетичних образів. Етапами роботи [15, С.113] над художнім текстом є наступні:

1 – завчасний, або "лабораторія викладача", спрямований на прогнозування лексико-граматичних труднощів в іншомовній аудиторії під час роботи над певним твором, виокремлення і класифікація матеріалу, що підлягає коментуванню;

2 – вступний коментар;

3 – коментар під час роботи над твором;

4 – спонукання студентів до самостійного коментування.

Зазначимо, що в цьому процесі активно збагачується словниковий запас студентів як у кількісному, так і в якісному вимірі.

Як свідчить практичний досвід, оптимізація навчального процесу залежить від урахування психологічних особливостей студентів, їх потреб у розширенні світогляду, отриманні максимуму інформації, більш глибокій семантизації лексичних одиниць та відтінків у синонімічних рядах. Важливим фактором мотивації є потреба бачити перспективи свого розвитку і самореалізації в реальних ситуаціях мовлення.

Для досягнення цієї мети застосовують наступні форми роботи:

- режисура уроку (продумана вступна частина – запорука успіху заняття, а кінець заняття – кульмінація. Викладач – режисер, який дає психологічно-емоційний заряд, надихає студентів до подальшої роботи);

- підтримка прагнення студентів до самостійності (викладач уточнює, коригує, допомагає розвитку мовної догадки, що стимулює активізацію мислення);

- зміна ситуацій та ролей на занятті (із слухача студент перетворюється на актора, режисера, дослідника творчості, мовознавця і т.ін.), що сприяє підвищенню рівня мотивації;

- завдання, запропоновані студентам для закріплення, також мають носити комунікативний характер.

Адекватно відібраний поетичний матеріал, що відповідає рівню знань, умінь та навичок студентів на даному етапі навчання, підвищує мотивацію, дозволяючи розкрити не тільки комунікативну, пізнавальну, але й експресивну функцію матеріалу. Як сказала Ліна Костенко: “ Як невимовне віршами не скажеш, чи не німою зробиться душа?!”

Створення в аудиторії доброзичливої атмосфери слугує каталізатором впевненості студентів у своїх силах, підвищує успішність та можливості творчої самореалізації.

А.С.Макаренко вважав, що виховувати людину – це означає виховувати у неї перспективу. Згадаймо відому притчу про знесиленого коня, що тягне віз під гору. Щоб успішно виконати цю роботу, коневі треба не батіг, а можливість вище підняти голову, що побачити вершину гори. На думку відомого вчителя-новатора Є.М.Ільїна, урок – це мистецтво простими засобами “піднятися до “простого”: поєднати людину книгою з життям, здружити людину з людиною, примирити людину саму з собою... і допомогти у перетворенні цілого світу” [10, С.237].

Що, як не слово, політ фантазії, допоможе юнакові створити себе – успішного? Що, як не художні твори, дадуть йому приклад для наслідування? Що, як не уяву, покличе собі на допомогу як творець мистецтва, так і науковець? Зважаючи на цю обставину, що саме уява відіграє значну роль у становленні особистості – допомагає співставити свою життєву перспективу з моральним ідеалом суспільства, – зростає роль і значення слова. А надто – слова поетичного. Точного, виразного, емоційного, неповторного у своїй силі й красі. Воно співзвучне максималізму юності з його прагненням змінити світ. Однак, щоб поетичне слово стало зрозумілим, рідним, своїм, необхідно формувати культуру його сприйняття.

І майстри високого слова, і вчителі-новатори, топчучи стежину кожен у своїй царині, дійшли одного висновку: поезія тримається на опорних словах. Будь-який вірш, на думку О.Блока, – це серпанок, розтягнений на вістрях кількох слів. І сучасна методика викладання мови студентам-іноземцям базується на положенні про виокремлення опорних слів і словосполучень з тексту, активізації їх у передтекстових вправах з метою підвищення ефективності сприйняття як матеріалу в цілому, так і його складових.

Будь-яка змістовна діяльність проходить три рівні: навчання як процес передачі-сприйняття знань, репродукування (відображення) і творчість. На

першому етапі важливо розбудити мотивацію особистості до сприйняття нової інформації, наприклад, запропонувавши згадати певні події, учасниками яких студенти були, інтереси та мотиви своїх вчинків. Для правильного розвитку і функціонування особистості необхідна потреба емоційного контакту [12,С.126]. Ліричні ж твори, такі невеликі за обсягом, народжують безліч думок, почуттів, асоціацій. Сила і глибина почуттів, закладених у поезії, викликає різну реакцію читача залежно від його настрою та життєвого досвіду. Сказане мовою поезії інколи досить важко перекласти мовою прози. Але ж головне – не розітнути прекрасне, аналізуючи його, а поринути з автором до глибин людськості і піднятися до вершин любові.

На етапі репродуктивної діяльності над віршем важливо навчити відтворювати не окремий рядок, а бачити цілісність поетичного твору, ланцюжок образів якого перетікає від одного до іншого, створюючи певний настрій. Навчити відчувати цей настрій, зберігати його під час роботи з поетичним словом – мабуть, найважливіша мета на уроках країнознавчої літератури.

Аналіз художніх творів потребує активізації мисленнєвої та емоційної діяльності. Творчість людини, безумовно, має доволі складну мотивацію. Серед багатьох чинників виокремимо, на наш погляд, головні: задоволення матеріальних потреб людини, задоволення потреби емоційного контакту творчої особистості, зокрема, привернення до себе уваги і симпатій людей, що її оточують. І, нарешті, творчість людини можна розглядати як сенс життя. У психології це питання розглядається як специфічні потреби людини [12,С.169] – пізнавальна, потреба емоційного контакту і потреба сенсу життя. Величезне значення почуття радості від самого процесу як пізнання, так і творчості. Тому важливо, іноді навіть штучно, створювати ситуацію успіху, аби розвинути віру студента у власні сили. Адже реалізуючи одночасно кілька потреб, визначених соціологами як мінімум, - потребу безпеки, потребу нового досвіду, потребу дружби і потребу визнання – творча особистість знаходить джерело натхнення для подальшої плідної праці.

Відомо, що процес відображення є результатом не впливу, а взаємодії [7,С.53]. Щоб мати можливість впливати на творчий процес, сучасна наука виявила спочатку його етапи:

- формулювання проблеми і її складових;
- спроба розв’язання (допускається метод проб і помилок);
- “інкубаційний період, або період “достигання””;
- момент “просвітлення”, або “інсайт”;
- етап логічної переробки, обґрунтування умов та засобів розв’язання.

Допомога викладача потрібна на першому етапі, у ній може відчуватися потреба на етапі завершальному. Із вищесказаного випливає важливість

завдань, які пропонуються студентам на довготривалий термін. Це свого роду повернення до написання творів як виду інтенсивної роботи зі словом, що є “потребою матеріалізувати думку в Слово” [5, С.122]. Випробовування цього нового виду самостійної роботи проводиться у Тернопільському державному педагогічному університеті ім. В.Гнатюка.

З точки зору колективно-психологічних форм навчання, мовлення – це мовленнєва активність одного індивіда, спрямована на іншого. Використання цієї форми теж відкриває величезні резерви навчального процесу та виховних заходів поза ним. Наприклад, участь іноземних студентів у репетиціях до тематичного уроку, у підготовці до вистави студентського театру-студії довела, що застосування колективних форм роботи створює в колективі такий психологічний клімат, який сприяє творенню особистості через призму позитивного її сприйняття. Цей клімат впливає як на ефективність співпраці, так і на забезпечення необхідного рівня спілкування. І такі позааудиторні заходи активізують резервні можливості психіки кожного окремого студента. Це стосується як мислення, так і пам’яті.

Таким чином, і заняття, і позааудиторна робота з поетичним словом сприятимуть формуванню фахівця нового типу, якщо викладач візьме за мету показ практичного значення володіння і мовою, і словом, що, в свою чергу, допоможе розширенню і активного словника, і культурного світогляду, розвине і вдосконалисть мовні навички, виявить і дасть змогу зміцнитися індивідуальним творчим здібностям, враховуючи їхню специфіку, а головне – виховає морально відповідальну особистість.

Література

1. Выготский Л.С. Мышление и речь // Выготский Л.С. Избранные психологические исследования / Под ред. А.Н.Леонтьева, А.Р.Лурии. – М., 1956.
2. Зимняя И.А. Личностно-деятельностный подход в обучении русскому языку как иностранному // Русский язык за рубежом. – 1985. – №5. – С.49-53.
3. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. – М., 1978.
4. Капитонова Т.И., Щукин А.И. Современные методы обучения русскому языку иностранцев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 1987.
5. Ключек Г. Вища літературна освіта в контексті Болонського процесу// Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2005. – №9-10. – С.100-123.
6. Леонтьев А.А. Принцип коммуникативности и психологические основы интенсификации обучения иностранным языкам // Русский язык за рубежом. – 1982. - №4. – С. 48-52.

7. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М., 1981.
8. Луканова М.Г. Виды фонетической тренировки в соответствии со стадиями формирования и коррекции слухопроизносительных навыков // Русский язык за рубежом. – 1990. - №4. – С. 15-18.
9. Новосьолова В. Психолого-педагогічні особливості засвоєння підлітками емоційно забарвленої лексики // Українська мова і література в школі. – 2005. – №3. – С.9-13.
10. Педагогический поиск /Сост. И.Н.Баженова. – 2-е изд. – М.: Педагогика, 1988. – 472с.
11. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А.Зазюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.; За ред. І.А.Зазюна. – К.: Вища шк., 1997. – 349с.
12. Обуховский К. Психология влечений человека. – М.: Прогресс, 1972.
13. Сафронова Е.Г. Интонационное своеобразие стиха (на основе экспериментальных данных) // Русский язык за рубежом. – 1982. - №4. – С. 53-57.
14. Сафронова Е.Г. Темп и ритм прозы и стиха (теоретические основы и практическая реализация // Русский язык за рубежом. – 1984. – №2. – С. 73-76.
15. Смелкова З.С. Слово в художественном тексте. – М., 1980.